

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№12

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2025-yil, dekabr.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Abdulkarimova Dinara Rustamxanovna

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Abdulkarimova Dinara Rustamkhanovna

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIK XAVFINI BOSHQARISHI.....	44
Baxromov Nodirjon Muxammadamin o'g'li	
TURIZM XIZMATLAR BOZORI ISTE'MOLCHILARINI SEGMENTLASH USULI ASOSIDA DIVERSIFIKATSIYA KONSEPSIYASINI ISHLAB CHIQUISH.....	48
Maxmudova Aziza Pirmamatovna	
"INNOVATSION AGROTEKNOLOGIYALAR VA "YASHIL IQTISODIYOT" TAMOIYILLARI ASOSIDA G'ALLA YETISHTIRISH BARQARORLIGINI BAHOLASH.....	53
Turayeva Gulizahro	
АНАЛИЗ ЦЕНОБРАЗОВАНИЯ НА ЗЕРНОВЫЕ ПРОДУКТЫ ПО ДАННЫМ МАРКЕТИНГОВЫМ ИСЛЕДОВАНИЯМ (НА ПРИМЕРЕ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	57
Баҳриддинов Жаҳонгирбек Равшанжон ўғли	
KICHIK BIZNES RIVOJINI TA'MINLASHDA BOZOR INFRATUZILMALARINING AHAMIYATI.....	62
G'aniyev Botir Baxtiyorovich, Zakirova Gulnora Mirzaliyevna	
KICHIK SANOAT ZONALARI FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH METODOLOGIYASI VA YO'LLARI.....	67
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillaevich	
INNOVATION FAOLIYAT XARAJATLARINING BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH.....	73
Mustafoev Akbar Mustafo o'g'li	
MAHSULOT DIVERSIFIKATSIYASI VA LOGISTIKA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA EKSPORT POTENSIALINI OSHIRISH YO'LLARI.....	78
Maxkamov Ibrayim, Jo'raboyeva Shohida Kamoliddin qizi	
REKLAMA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI MARKETING STRATEGIYALARI ROLI.....	83
Abduxalilova Laylo To'xtasinovna, Raxmonqulova Shahrizoda	
SIRKULAR IQTISODIYOTDA YOPIQ SIKL NAZARIYASINING ROLI.....	87
Sodikov Zokir Rustamovich	
YASHIL TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA MOLIYAVIY RAG'BATLAR VA ULARNING NATIJALARI.....	92
Axmadjonova Gulmira Xabibulla qizi	
MAMLAKAT IQTISODIYOTI RIVOJLANISHIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING ROLI.....	97
G'aniyev Baydulla Toshmurodovich	
АНАЛИЗ ПОДХОДОВ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ К РЕГУЛИРОВАНИЮ ИННОВАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ: СРАВНЕНИЕ УЗБЕКИСТАНА И МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКИ.....	101
Даулетиярова Шахло	
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ УЗБЕКИСТАНА.....	109
Кадилова Хадича Тураевна	
XORIY MAMLAKATLARINING IQTISODIYOTNI UGLERODSIZLASHTIRISH STRATEGIYALARI: O'ZBEKISTON UCHUN TAKLIFLAR.....	115
D.X. Pulatov, F.E.Shamsiyev	
O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.....	125
Sattorov Ixtiyor Ochilovich, Karimov Shohruh Yo'ldoshali o'g'li	
HISOB SIYOSATI TARKIBIY TUZILISHI MASALALARI.....	133
Botirova Raximaxon Abdujabbarovna	
QURILISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MOLIYAVIY TAHLILI.....	136
Musayeva Shoirazimovna	

KICHIK SANOAT ZONALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH.....	144
Axmedov Oybek Turgunpulatovich	
O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI PORTFELI TAHLILI.....	149
Madraximov Ilxom Kamilovich	
FOYDA SOLIG'INING O'ZIGA XOS MUAMMOLI JIHATLARI.....	154
Zaripov Xusan Baxodirovich	
AGRAR SEKTORNI INNOVATSION MODERNIZATSIYA QILISHDA INVESTITSIYA OQIMLARINI BOSHQARISH MODELLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	159
Xamrayev Quvvat Iskandarovich	
OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQODLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	163
Jalilov Jamshid G'anjionovich, Safarov Zavqiddin Zokir o'g'li	
MINTAQA SANOAT TARMOG'I RIVOJLANISHINING IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI.....	168
Xayitboev Abror Quvondiqovich	
РОЛЬ СМЕШАННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ (BLENDED FINANCE) В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ: УРОКИ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН.....	174
Гулмаматова Дурдона Шерали кизи	
KORXONALARDA STRATEGIK BOSHQARUV.....	180
Musayeva Dilnoza Dilshatovna	
BANK TIZIMIDA MARKETING AHAMIYATI VA BANK MARKETINGI.....	184
Usubjonov Zaxriddin Vasliddin o'g'li	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN XORJIY KREDIT MABLAG'LARINI JALB KILISH HUQUQIY JIHATLARI.....	189
Qulliyev Anvar Zayniddinovich	
TIJORAT BANKLARINI TRANSFORMATSIYALASH SHAROITIDA CHAKANA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	194
Alimov Umid O'ktambayevich	
MAHSULOTLARNING RAQAMLI PASPORTI TIZIMINI JORIY ETISH OMILLARI VA TO'SIQLARI.....	200
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
KORXONALARDA FOYDA VA ZARARLARNI TAHLIL QILISHDA INNOVATSION METODLAR AHAMIYATI.....	207
Ernazarov Ortiq Eshnazarovich, Farog'at Xo'jabekova	
ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ БЛАГОСОСТОЯНИЕ, А ТАКЖЕ НОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ.....	212
Останов Эгамберди	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYALASH: MOHIYATI VA RIVOJLANISH IMKONIYATLARI.....	218
Xakimova Xulkar Xamidovna	
QORAQALPOG'ISTON VA XORAZM OZIQ-OVQAT SANOATINING IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI HAMDA UNI YANADA RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	224
Tleuov Niyetulla Raxmanovich	
OILAVIY KORXONALARNING IQTISODIY TIZIMDAGI O'RNI.....	230
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna, Rustamova Zarina Rustamovna	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MARKETING FAOLIYATINI MODELLASHTIRISH VA BOSHQARISH MEXANIZMLARI.....	234
Sadikov Shoxrux Shuxratovich	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASI KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHDA RAQAMLI XIZMATLARNING AHAMIYATI.....	238
Asenbaeva Aydaygul Edenbaevna	
BARQARORLIK VA YASHIL MENEJMENT: ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR VA AMALIY AHAMIYATI.....	242
Djalilova Dilbar Abdikarim qizi	

HUDUDLARNING IQTISODIY SALOHİYATINI INNAVATSION-INVESTITSION BOSHQARISH STRATEGIYASI VA MEXANIZMI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	247
Maqsudova Malohatxon Maqsudovna, Yaxshimuratov Maqsadbek Narimon o'g'li	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT BYUDJETINI 2026-YILGI SOLIQ SIYOSATINING TAHLILI VA XALQARO SOLISHTIRMA YONDASHUVI	251
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich	
O'ZBEKISTON MINTAQALARIDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI	256
Mamataliyeva Dilnoza Raxmonovna	
TRANSFORMATSIYALASHUV SHAROITIDA INVESTITSİYALAR SHAKLLANISHI VA ULARNI SAMARALI BOSHQARISH YO'NALISHLARI	259
To'rayev Jasurali To'rayevich	
O'ZBEKISTONDA SAVDO TASHKIOTLARINING FAOLIYATI VA RIVOJLANISH HOLATI	264
B. Sulaymonov	
NAMANGAN VILOYATIDA "YASHIL IQTISODIYOT" MODELIGA O'TISH JARAYONIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING IQTISODIY FAOLLIGI	270
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA "YASHIL" IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	274
Xoshimov Pazliddin Zuxurovich	
KICHIK BIZNES ORQALI ISH O'RINLARINI YARATISH STRATEGIYALARI: NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA	278
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
MAMLAKATIMIZDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'INING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI	283
Quryozov Sardorbek Sharifboevich	
РАЗРАБОТКА И ПРИОРИТИЗАЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ ИНДИКАТОРОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЛЯ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАНЕЛИ МОНИТОРИНГА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БОЛЬНИЦ: ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА СО СТОРОНЫ РУКОВОДИТЕЛЕЙ МЕДУЧРЕЖДЕНИЙ	290
Шухратов Мамуржон Шухрат угли	
MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYAT ORGANLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHQARISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR	297
Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li	
BANK TIZIMINING BARQAROR MOLIVAVIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH VOSITALARI	303
Sadikov Iskandar Gayratovich	
ЗЕЛЕНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ В ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	308
Халиков С. Х.	
HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA KICHIK BIZNESNI ROLI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH CHORALARI	313
Ergashev Jamshid Jamoliddinovich	
ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС СТАНОВЛЕНИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	317
Мажидова Фарангиз Фуркатзода	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	321
Isakov Oybek Jamoliddinovich	
NORASMIY KOOPERATSIYA MUNOSABATLARINING FERMER XO'JALIKLARI YETISHTIRGAN MAHSULOT MIQDORIGA TA'SIRINI BAHOLASH	325
Ismoilov Azamat	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA FOIZ RISKINI BOSHQARISH AMALIYOTI	332
Seitnazarov Daniyar Baxadirovich	

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA FOIZ RISKINI BOSHQARISH AMALIYOTI

Seitnazarov Daniyar Baxadirovich

Innovation texnologiyalar universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: daniyarseytnazarov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotining ilmiy-nazariy va amaliy asoslari har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqotda mamlakatimiz tijorat banklarida foiz riski monitoringi, baholash usullari hamda xedjerlash mexanizmlarining amaldagi holati o'rganilib, mavjud jarayonlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Natijalar foiz riski boshqaruvi bo'yicha kompleks yondashuvni shakllantirishga, banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, foiz riski, risklarni boshqarish siyosati, boshqaruv amaliyoti, bank risklari, kredit, xedjerlash.

Abstract. This article examines the theoretical foundations and practical approaches to interest rate risk management in commercial banks. The study analyzes the current practices of interest rate monitoring, assessment techniques, and hedging mechanisms applied by commercial banks, highlighting their effectiveness and areas for improvement. The findings contribute to strengthening a comprehensive framework for interest rate risk management and enhancing the financial stability of banking institutions.

Key words: commercial banks, interest rate risk, risk management policy, management practices, banking risks, credit, hedging.

Аннотация. В данной статье исследованы теоретические и практические основы управления процентным риском в коммерческих банках. Проведён анализ текущего состояния мониторинга процентного риска, методов его оценки и механизмов хеджирования, применяемых отечественными банками. На основе результатов предложены научно-практические рекомендации, направленные на повышение эффективности управления рисками и укрепление финансовой устойчивости банковской системы.

Ключевые слова: коммерческие банки, процентный риск, политика управления рисками, практики управления, банковские риски, кредит, хеджирование.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilishning 2020–2025-yillarga mo'ljallangan strategiyasida mamlakat bank sektorini modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari sifatida kredit portfeli va risklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga erishish, muvozanatli makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish, xalqaro tajribaga ega menejerlarni jalb etish hamda moliyaviy risklarni baholashda ilg'or texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash vazifalari belgilangan [1].

Darhaqiqat, bank tizimi, xususan tijorat banklarida risklarni boshqarish sifatini oshirish va moliyaviy risklarni to'g'ri baholash jarayonlari banklarning barqaror faoliyat yuritishi va daromadlarining o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi sharoitda bank risklari ichida tijorat banklari faoliyatiga eng sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri sifatida foiz riski namoyon bo'lmoqda. Mazkur risk turi mamlakatdagi asosiy foiz stavkasi hamda tijorat banklarining kredit va muddatli depozitlar bo'yicha foiz stavkalari bilan bevosita bog'liq

hisoblanadi. “O‘zbekiston–2030” strategiyasida bank sohasi rivoji uchun belgilangan ustuvor maqsadlar qatorida 2030-yilgacha kredit foiz stavkalarini 10–12 foiz atrofida shakllantirish vazifasi ko‘rsatib o‘tilgan [2].

Shu bilan birga, foiz riskining ta’siri ostida bo‘lgan kredit foizlarini belgilangan darajaga yetkazish jarayonida bir qator institutsional va bozor omillari mavjud. Jumladan, Markaziy bankning asosiy foiz stavkasidagi tebranishlar, kreditlar bo‘yicha foiz stavkalarining nisbatan yuqori darajada shakllanishi, inflyasiya jarayonlaridagi o‘zgarishlar, valyuta kursining barqaror emasligi, kredit portfelida muammoli kreditlar ulushining yuqoriligi, bank xizmatlari bozorida raqobatning yetarli darajada shakllanmaganligi, xalqaro moliya bozorlaridagi stavkalar o‘zgaruvchanligi, ustav kapitali 200 mlrd so‘mga to‘liq yetmaydigan banklarning mavjudligi hamda ayrim xodimlarning foiz riski bo‘yicha yetarli bilim va amaliy ko‘nikmaga ega emasligi kabi jihatlari jarayonni murakkablashtiradi.

Shu sababli tijorat banklarida foiz riskini samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, risklarni baholashning zamonaviy usullarini joriy etish va boshqaruv tizimini ilmiy asosda kuchaytirish muhim zarurat sifatida yuzaga chiqmoqda. Mazkur omillar ushbu ilmiy maqola mavzusining dolzarbligini belgilab beradi hamda foiz riskini boshqarish bo‘yicha takomillashtirilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarni ishlab chiqish ehtiyojini asoslaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyoti xorijlik, MDH mamlakatlari hamda mahalliy tadqiqotchilar tomonidan izchil o‘rganib kelinayotgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar foiz riskining bank barqarorligiga ta’sirini chuqur anglash hamda samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Quyida ushbu boradagi yondashuvlar va ilmiy qarashlarning qisqacha tahlili keltiriladi.

AQShlik tadqiqotchi Jon Stefens tijorat banklarida foiz riskini boshqarish jarayonini takomillashtirishda bir qator ustuvor yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish lozimligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, foiz riskini boshqarish amaliyoti quyidagi asosiy komponentlar orqali samarali tashkil etiladi: tijorat banklarida foiz riskini boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish; risklarni baholashda stress-testlardan foydalanish; foiz risklarini xedjerlash mexanizmlarini qo‘llash; bankning kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan foiz risklarini oldindan baholash va boshqarish.

Quyidagi 1-jadvalda Jon Stefens tomonidan ko‘rsatib o‘tilgan ushbu yo‘nalishlarning mazmuni va boshqaruv amaliyotidagi ahamiyati yanada batafsil yoritiladi (1-jadval).

1-jadval. Tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotida e’tibor qaratilishi zarur bo‘lgan asosiy yo‘nalishlar [3]

Yo‘nalishlar	Tavsif
Tijorat banklarida foiz riskini boshqarishni avtomatlashtirish	Avtomatlashtirish Real vaqt rejimida ma’lumotlarni yig‘ish, axborot panellarini yaratish va ma’lumotlarni batafsil olish kabi imkoniyatlari bilan foiz stavkalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar va baholashlarning yaxlitligini sezilarli darajada oshirishi mumkin; Modernizatsiya qilingan boshqaruv axborot tizimlari hamda avtomatlashtirilgan ETL, ya’ni ma’lumotlarni chiqarish, o‘zgartirish va yuklash jarayonlari tizimlari ma’lumotlarni osonlik bilan ishonchli resurslarga aylantira oladi va banklarning asosiy ma’lumotlar bazasiga yuklaydi; Bunday batafsil hisobot menejment strategiyalari va riskni qabul qilish chegaralari bilan bankning riskka nisbatan belgilangan tolerantlik darajalari va foiz riskini boshqarishga bo‘lgan umumiy yondashuvi o‘rtasidagi o‘zaro muvofiqlikning ta’minlanishiga ko‘maklashadi va h.k.
Stress-testlar yordamida foiz risklarini boshqarish	Foiz riski bo‘yicha o‘z pozitsiyasini to‘liq baholash uchun tijorat banklari o‘z tuzilmalarida texnologiyalardan imkon qadar stress – testlar bilan birga foydalanishlari kerak; Tijorat banklari katta yo‘qotishlarni oldini olish uchun moliyaviy stress – testlarni muntazam ravishda o‘tkazishlari kerak bo‘lib, bu nafaqat rahbariyatni xabardor qilish, balki nazorat organlari va manfaatdor tomonlarning kutilmalariga muvofiq kelish maqsadida o‘z moliyaviy kafolatlarini muntazam ravishda baholab borishlari uchun ham zarurdir va h.k.
Foiz risklarini xedjerlash	Bugungi yuqori foiz stavkalari sharoitida tijorat banklari o‘z xedjerlash strategiyalarini ham optimallashtirishlari kerak; Tijorat banklariga puxta moliyalashtirish rejasini strategiyasini ishlab chiqish tavsiya etilib, bunday strategiya xedjerlash uchun xarajatlarni saqlash va bir vaqtning o‘zida moliyalashtirish uchun xarajatlarni qisqartirishga aniq moslashtirilishi kerak; Tijorat banklari favqulodda vaziyatlar, ya’ni kutilmagan holatlar bo‘lganda yaxshi hujjatlashtirilgan moliyalashtirish rejasiga ham ega bo‘lishlari kerak va h.k.

**Bankning
kelgusidagi foiz
risklarini boshqarish**

So'nggi yillarda bank faoliyatidagi buzilish tijorat banklari va nazorat organlarining foiz riski to'g'risidagi hushyorligini oshirgan bo'lib, ular endi Federal rezerv tizimi foiz stavkalarini oshiradimi yoki barqarorlashtiradimi, bundan qat'iy nazar, foiz riskiga nisbatan juda jiddiylilik bilan yondashishadi;

Moslashuvchanlikni saqlab qolish uchun tijorat banklari yanada sifatli ma'lumotlar yordamida o'z foiz riski monitoringni kuchaytirish orqali tebranishlarga tayyorgarlik ko'rishni ikki barobarga oshirishlari kerak va h.k.

Rossiyalik tadqiqotchi Samoylov N. A. ning ta'kidlashicha, tijorat banklarida foiz risklarini boshqarishning asosiy maqsadi bank foydasini foiz stavkalari tebranishlari ta'siridan himoya qilishdan iborat. Uning fikricha, mazkur maqsadga erishish uchun banklar bir qator muhim vazifalarni amalga oshirishi zarur. Jumladan, foiz risklariga nisbatan aniq siyosatni belgilash, foiz stavkalari dinamikasini prognoz qilish va xedjerlash bo'yicha operatsiyalarni to'g'ri tashkil etish foiz riskini samarali boshqarishning muhim omillari hisoblanadi.

Samoylov N. A. ta'kidlaganidek, foiz risklarini xedjerlashda qo'llaniladigan asosiy moliyaviy instrumentlar quyidagilardan iborat: forvard foiz stavkasi bo'yicha shartnomalar, pul bozori fyucherslari, foiz svoplari hamda foiz stavkasi opsiyonlari. Ushbu instrumentlar banklar uchun foiz riskini kamaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va kutilmagan tebranishlarning salbiy ta'sirini minimallashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Quyidagi 1-rasmda ushbu instrumentlar (foiz stavkasi opsiyonlaridan tashqari) haqida batafsil ma'lumotlar yoritilgan.

Forvard foiz stavkasi to'g'risidagi shartnomalar FRA (Forward rate agreements)	Pul bozori fyucherslari	Foiz svoplari
• FRA – bu kompaniyalar tomonidan kelajakdagi qisqa muddatli pul mablag'lari profisitidan olinadigan foiz daromadlarini yoki kelajakdagi qisqa muddatli pul mablag'lari defisiti bilan yuzaga keladigan foiz to'lovlarini hisobga olish uchun ishlatiladigan pul bozori instrumentidir; • Kelajakda likvidlik defisitini kutayotgan kompaniyalar o'zini foiz stavkasining o'sishidan sug'urtalash maqsadida FRA ni sotib olishi mumkin; • FRA ni sotadigan tashkilotlar kelajakdagi likvidlik profisitida olinadigan foiz daromadlarining qulashidan sug'urtalanadi.	• Fyucherslar – bu pul bozorida muomalada bo'ladigan moliyaviy instrumentlardir; mohiyatan bu FRA kabi kompaniyalar o'rtasida tuziladigan shartnoma; • Fyuchersning FRA dan farqi - pul bozori fyuchersi xaridori asosiy aktivni etkazib berish bilan emas, balki pul hisob – kitoblari bilan hisoblashadi; • Pul bozori fyuchersi sotuvchisi agar tegishli foiz stavkasi ko'tarilsa qandaydir pul mablag'lariga ega bo'ladi; • Valyuta fyucherslarida bo'lgani kabi, pul bozori fyucherslarining amal qilish muddati davomida uning kursi qayta hisoblab chiqiladi va tomonlardan biri darhol foyda ko'radi, ikkinchisi esa zarar.	• Foiz svoplari – bu muayyan davrda tomonlar o'rtasida foiz oqimlarini bir xil valyutada ayirboshlash to'g'risidagi kelishuvdir; • Faqat foiz oqimlari ayirboshlanadi, bu shartnoma asosiy kredit summalariga taalluqli emas; • FRA dagi kabi, tomonlar shartli asosiy summa haqida kelishishib, bu summaning asosida ayirboshlanishi kerak bo'lgan foizlar hisoblanadi; • Aksariyat foiz svoplarida muayyan vaqt davomida bir tomon boshqa tomonga o'zgaruvchan foizlarni to'laydi; • Ikkinchi tomon shartnoma muddati davomida oldindan belgilangan stavka bo'yicha birinchi qat'iy belgilangan foizlarni to'laydi.

1-rasm. Foiz riskini xedjerlashning asosiy instrumentlari [4]

Mahalliy tadqiqotchi Hamroev Sh. bank risklarini, jumladan foiz riskini boshqarish va monitoring qilish tizimini takomillashtirishda xalqaro Bazel qo'mitasi talablariga asoslanish zarurligini ta'kidlab, tijorat banklari ushbu yo'nalishda bir qator muhim vazifalarni amalga oshirishi lozimligini qayd etadi. Uning fikriga ko'ra, banklar o'z faoliyat xususiyatidan kelib chiqib operasion, likvidlik, foiz, valyuta va kredit risklari bo'yicha zamonaviy stress-test modellarini joriy etishi, risklarni boshqarish va monitoring jarayoniga limitlash tizimlari, vakolatlarni aniqlashtirish, qarorlar qabul qilish mexanizmlarini takomillashtirish hamda risklar bo'yicha muntazam va shaffof hisobot berish amaliyotini tatbiq etishi maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotchi shuningdek, risklarni kompleks o'rganishda samaradorlikni oshirish uchun bank boshqaruvi organlari tomonidan risklarni boshqarish jarayonini bankning biznes jarayonlariga chuqur integratsiyalashgan "uchta himoya chizig'i" — ya'ni risklarni qabul qilish, risklarni boshqarish va ichki audit tizimi orqali tashkil etish ijobiy natijalar berishini alohida ta'kidlaydi [5].

Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijlik va MDH mamlakatlari, xususan rossiyalik tadqiqotchilar tijorat banklarida aynan foiz riskini boshqarish amaliyoti bo'yicha keng qamrovli izlanishlar olib borayotgan bir paytda, mahalliy tadqiqotchilar ko'proq umumiy bank risklarini boshqarish masalalariga e'tibor qaratmoqda. Bu esa O'zbekiston tijorat banklarida foiz riskini boshqarishning alohida yo'nalish sifatida yetarlicha o'rganilmayotganini anglatib, mazkur ilmiy maqola mavzusining dolzarbligini yanada kuchaytiradi hamda ushbu yo'nalishda ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish zarurligini asoslab beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqola xalqaro IMRAD tuzilmasi talablariga to'liq rioya etilgan holda tayyorlangan bo'lib, unda uch asosiy tadqiqot usuli — ilmiy–nazariy tahlil, nazariy–amaliy tahlil va iqtisodiy–statistik tahlil usullari qo'llanildi. Ilmiy–nazariy tahlil usuli maqolaning "Mavzuga oid adabiyotlar tahlili" qismi uchun to'plangan ilmiy manbalarni chuqur o'rganish va ularni nazariy jihatdan tahlil qilishda foydalanildi. Iqtisodiy–statistik tahlil usuli esa maqolaning "Tahlil va natijalar" qismida bank faoliyati va foiz riski bilan bog'liq statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilishda qo'llandi. Nazariy–amaliy tahlil usuli mazkur ikki bo'limning har ikkala bosqichida qo'llanilib, nazariy qarashlarni amaliy ma'lumotlar bilan uyg'un holda tahlil qilish imkonini berdi.

Ilmiy maqola uchun ma'lumotlarni to'plash jarayonida asosan Google, Google Scholar, Yandex qidiruv tizimlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-saytida chop etilgan hisobotlar va statistik byulletenlardan keng foydalanildi. Ushbu manbalar tadqiqotning nazariy va amaliy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

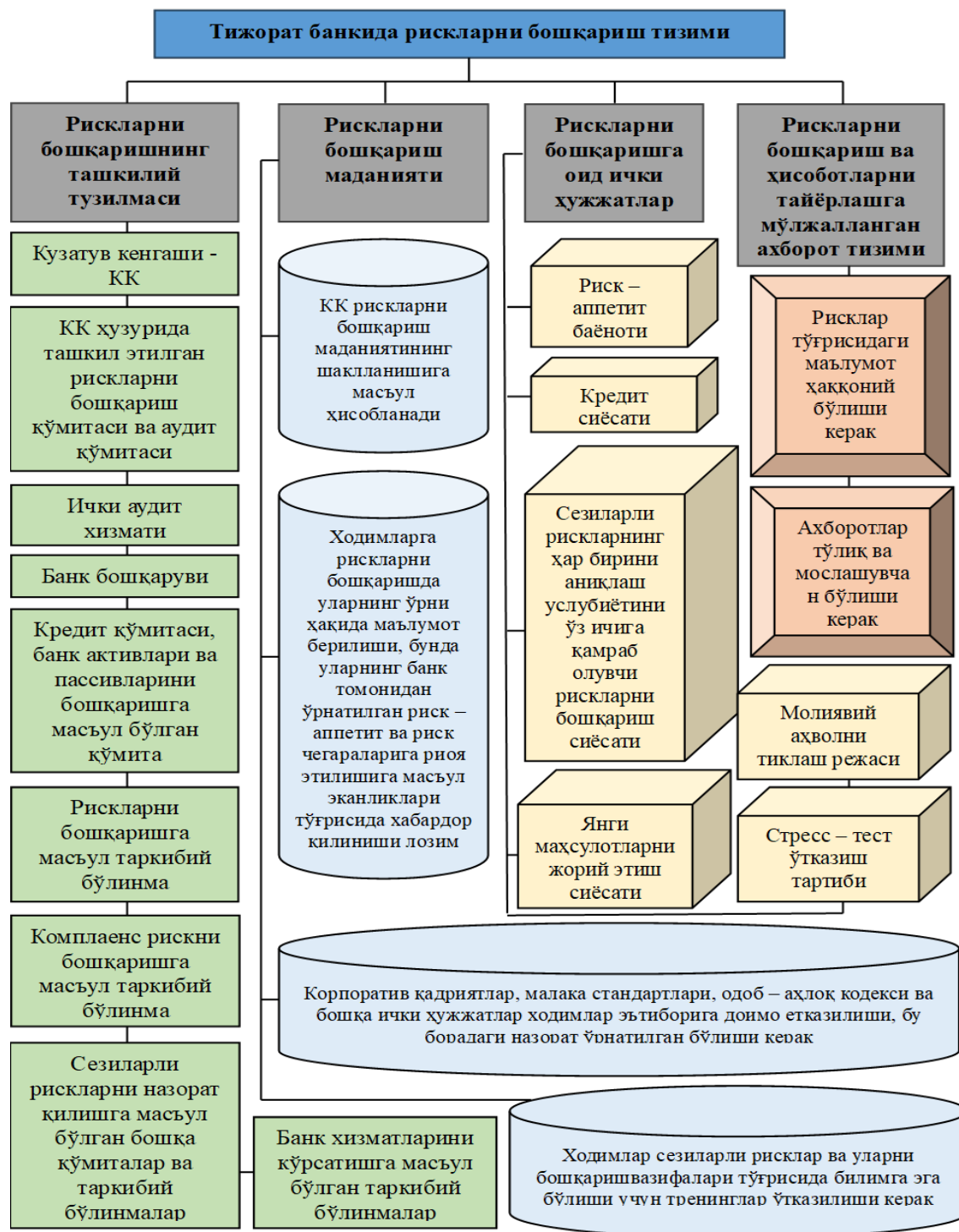
Maqolani tayyorlash jarayonida axborotlardan oqilona foydalanish, mantiqiy ketma-ketlik va izchillikka qat'iy rioya etish, shuningdek plagiat xavfini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan "copy–paste" usulidan butunlay voz kechish prinsiplariga amal qilindi. Bunday yondashuv tadqiqotning asosiy maqsadi — O'zbekiston tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotini o'rganish va zarur ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish —ga samarali erishishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2023-yil 7-martdagi "Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 4/11-sonli qarori¹ bilan tasdiqlangan Nizomda tijorat banklarida bank risklari, jumladan foiz risklarini boshqarish tizimi batafsil ko'rsatib berilgan bo'lib, ushbu tizimning tuzilishi 2-rasmda tasvirlangan. Mazkur rasimga asoslanib aytish mumkinki, tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi to'rtta asosiy tarkibiy qismdan iborat bo'lib, har bir qism foiz riskini samarali boshqarish nuqtai nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. Risklarni boshqarishning tashkiliy tuzilmasi foiz riskini boshqarish jarayonining asosiy poydevorini tashkil etib, barcha faoliyatlarni tartibli va tizimli ravishda amalga oshirish imkonini yaratadi. Risklarni boshqarish madaniyati esa bank xodimlarining foiz riski bo'yicha xabardorliklarini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omil bo'lib, ushbu madaniyatning rivojlanishi risklarni to'g'ri qabul qilish va baholashni ta'minlaydi. Ba'zi tijorat banklarida ushbu yo'nalish bo'yicha bilim va ko'nikmalarni yanada mustahkamlash zarurati mavjud bo'lsa-da, boshqaruv madaniyatini rivojlantirish bo'yicha izchil chora-tadbirlarning qo'llanilayotgani ijobiy holat sifatida baholanadi. Risklarni boshqarishga oid ichki hujjatlar foiz riskini tartibga solishda muhim normativ asos bo'lib xizmat qilmoqda; ular boshqaruv organlari va xodimlarning foiz riskiga nisbatan mas'uliyatli yondashuvini shakllantirishga yordam beradi. Risklarni boshqarish va hisobot tayyorlashga mo'ljallangan axborot tizimlarining samarali ishlashi esa boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni o'z vaqtida va sifatli shaklda taqdim etish imkonini beradi. Bugungi kunda O'zbekistondagi deyarli barcha tijorat banklari o'z risk boshqaruv tizimlarini aynan 2-rasmda ko'rsatilgan talablarga muvofiq shakllantirishga intilmoqda.

¹ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2023-yil 7-martdagi 4/11-son qaroriga <https://lex.uz/ru/docs/-6436466>

Nizomda risklarni boshqarish jarayonida qo'llaniladigan bir qator atamalar ham keltirilgan bo'lib, tadqiqotlarda ko'p uchraydigan va amaliy ahamiyat kasb etadigan ayrim tushunchalarga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Risk-appetit bankning strategik maqsadlari va biznes-reja ko'rsatkichlariga erishish jarayonida qabul qilishga tayyor bo'lgan sezilarli risklarning umumiy miqdorini anglatadi. Risk-appetit bayonoti esa bank kuzatuv kengashi tomonidan tasdiqlanadigan va bankning risk-appetit doirasini belgilab beradigan muhim hujjat hisoblanadi. Risk profili esa belgilangan sanada bankda mavjud bo'lgan sezilarli risklarning umumlashgan hamda har bir risk turi bo'yicha alohida ko'rinishdagi miqdoriy bahosini ifodalaydi. Ushbu tushunchalarning mazmuni tijorat banklari faoliyatida risklarni oqilona boshqarish, ularni baholash va monitoring qilish jarayonlarini takomillashtirishda muhim nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi (2-rasm).

2-рasm. Tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimi[6]

Risklarni boshqarish jarayonida qo'llaniladigan asosiy tushunchalardan biri bo'lgan stress-test o'tkazish — bu kam ehtimollik bilan sodir bo'lishi mumkin bo'lgan risklar yuzaga kelgan taqdirda bankning moliyaviy holatiga ta'sirini oldindan baholash imkonini beruvchi muhim usul hisoblanadi. Shuningdek, sezilarli risklar tarkibiga bank faoliyatida eng ko'p uchraydigan kredit, likvidlik, bozor, operasion va komplaens risklari kiradi. Risklarni boshqarish tizimi esa bank faoliyati davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha risklarni tizimli aniqlash, o'lchash, monitoring qilish, nazorat qilish, hisobot yuritish va ularni kamaytirishga qaratilgan boshqaruv choralari, shuningdek bank boshqaruv organlari va risklarni boshqarishga mas'ul bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Yuqoridagi atamalardan stress-test o'tkazish, risk profili, sezilarli risklar, shuningdek kredit, likvidlik, bozor va operasion risklar ko'plab ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilgan bo'lsa-da, risk-appetit, risk-appetit bayonoti va komplaens risk tushunchalari nisbatan kam uchraydi. Buning sabablari sifatida ushbu atamalarning ilmiy adabiyotlarda yetarli darajada o'rganilmaganligi, bank amaliyotida bu tushunchalarning mamlakatimiz sharoitida hali yangi bo'lib, mahalliy adabiyotlarda, xususan hisobot va tahliliy materiallarda keng qo'llanilmayotganligi hamda tijorat banklarida risklarni boshqarish bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar sonining cheklanganligi tufayli ushbu yangi atamalarning amaliyotda keng tatbiq etilishi ma'lum qiyinchiliklarga duch kelayotgani kabi omillar ko'rsatib o'tiladi. Biroq ushbu mulohazalar bizning shaxsiy ilmiy farazlarimiz bo'lib, mavjud holat ushbu atamalarni chuqur o'rganish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi hamda kelgusida ushbu yo'nalish bo'yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirishga asos yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi "Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6207-son Farmoni² [7], 2022-yil 17-yanvardagi "Kapital bozorini qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-90-son qarori³ [8] hamda 2024-yil 19-apreldagi "Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-162-son qarori⁴ [9]ga muvofiq, davlat ulushi mavjud bo'lgan Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki, Xalq banki, Agrobank, Mikro kreditbank va Qishloq qurilish banki (hozirgi Biznesni rivojlantirish banki) kabi tijorat banklarining aksiyalarini fond birjalari orqali ommaviy joylashtirish jarayonlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bunday islohotlar muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun tijorat banklarida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish, risklarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish va shaffoflikni oshirish muhim ahamiyatga ega.

Shu bois, mazkur tijorat banklarida Markaziy bank tomonidan korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda hamda bank risklari, jumladan foiz riskini boshqarish ushbu tizimning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy bankida risklarni boshqarishga doir alohida siyosat ishlab chiqilgan bo'lib, unda risklarni boshqarish tizimi to'liq qamrab olingan. Ayniqsa, ushbu bankda qo'llanilayotgan "uchta himoya chizig'i" tamoyili alohida e'tiborga loyiqdir. Bu tamoyilning qo'llanilishi Hamroev Sh. tomonidan ilgari surilgan ilmiy yondashuvlarga hamohang bo'lib, bankda risklarni qabul qilish, ularning darajasini chegaralash, nazorat qilish va audit jarayonlari o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvining oldini olishga xizmat qiladi. Bankning tashkiliy tuzilmasi mazkur tamoyilga muvofiq shakllantirilgani bois, funktsiyalar va javobgarliklar bo'linmalar o'rtasida oqilona taqsimlanadi. Har bir himoya chizig'i doirasidagi vazifalar bitta bo'linma tomonidan emas, balki bir nechta bo'linmalar tomonidan bajarilishi mumkinligi esa risklarni yanada mukammal boshqarish imkoniyatini yaratadi; 2-jadvalda ushbu tamoyil asosida shakllantirilgan risklarni boshqarish tizimi ifodalangan.

O'zbekiston tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotining bugungi holatini tahlil qilish faqat risklarni boshqarish tizimini o'rganish bilan cheklanib qolmay, balki foiz riskini minimallashtirish uchun amalga oshirilayotgan aniq chora-tadbirlarni baholashni ham o'z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan asosiy foiz stavkasini pasaytirish, tijorat banklarining kapitali va sof foydasini oshirish, kredit portfelida muammoli kreditlar ulushini kamaytirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu amaliy chora-tadbirlar mamlakat tijorat banklarida foiz riskini boshqarish sifatining asta-sekin takomillashib borayotganini ko'rsatadi.

Jahon amaliyotida tijorat banklarida kredit portfelini diversifikatsiyalash foiz riskini kamaytirishning samarali usullaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida kredit portfeli tarkibini diversifikatsiya qilish masalasini tahlil qilish mazkur yo'nalishda qo'shimcha ilmiy xulosalar shakllantirish imkonini beradi (2-jadval).

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 13.04.2021 yildagi PF-6207-son <https://lex.uz/docs/-5371091?ONDATE=14.04.2021>

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 17.01.2022 yildagi PQ-90-son <https://lex.uz/uz/docs/-5825745?%2000>

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 19.04.2024 yildagi PQ-162-son <https://lex.uz/docs/-6898706?query=nazorat&exact=1>

2-jadval. Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy bankining risklarni boshqarish organlari tizimi[10]

Himoya chiziqlari	Risklarni boshqarish bo'linmalari hamda ularni aniqlash, baholash, monitoring qilish va nazorat qilish, shuningdek risklar bo'yicha hisobotlar tayyorlashga mas'ul bo'lgan tuzilmalar
1-himoya chizig'i	Bankning barcha tuzilmaviy bo'linmalari: Ijro apparati, G'aznachilik departamenti, loyihaviy moliyalashtirish markazi, korporativ aloqalar va investisiyalar bo'yicha departament, kredit departamenti, chakana biznes departamenti, muammoli loyihalar bilan ishlash departamenti, Ipoteka kreditlash boshqarmasi, Davlat dasturlarini moliyalashtirish departamenti, kredit qarzdorligini undirish departamenti, kichik va o'rta biznes departamenti, banklararo hisobkitob markazi, bank tarmog'i va servisini rivojlantirish departamenti, marketing xizmatlari markazi, axborot texnologiyalari departamenti, xodimlar bilan ishlash departamenti, tashqi iqtisodiy faoliyat boshqarmasi, ishlarni boshqarish departamenti, buxgalteriya hisobi va moliyaviy menejment departamenti, transformasion ofis, axborot xizmati, monitoring va kreditlarni vaqtli undirish bo'yicha departament
2-himoya chizig'i	Risklarni boshqarish bo'yicha departament, ichki nazorat departamenti, axborot va bank xavfsizligi departamenti, yuridik departament
3-himoya chizig'i	Ichki audit departamenti

Mazkur masalani yanada chuqurroq tahlil qilish maqsadida e'tiborni 3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga qaratish zarur. Ushbu jadvalda 2022–2024-yillar davomida tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirish uchun ajratilgan kreditlarning tarmoqlar kesimida taqsimlanishi o'rganilgan. Jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, kreditlar bir yoki ikki tarmoqqa emas, balki olti va undan ortiq tarmoqlarga yo'naltirilgan bo'lib, bu jarayon kredit portfelining diversifikatsiya qilinayotganidan dalolat beradi. Ayni vaqtda bunday yondashuv mamlakat tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish borasida sezilarli ijobiy siljishlar kuzatilayotganini ko'rsatadi.

Kredit portfelining tarmoqlar kesimida diversifikatsiya qilinishi foiz riskining potentsial tahdidlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Chunki kreditlar turli tarmoqlarga taqsimlangan holatda, ayrim tarmoqlarda kreditning qaytmaslik ehtimoli mavjud bo'lganda ham boshqa tarmoqlarda qaytarilish darajasi yuqori bo'lishi natijasida bankning umumiy daromadliligi barqaror saqlanadi. Shu nuqtai nazardan, kredit portfelini muntazam diversifikatsiya qilib borayotgan banklarda risklarni, jumladan foiz riskini boshqarish tizimi samarali yo'lga qo'yilganini ta'kidlash mumkin.

Masalaning yana bir muhim jihati shundan iboratki, kredit portfelini izchil diversifikatsiya qiladigan tijorat banklari bozor sharoitlari, talablar va kon'yunktura o'zgarishlariga moslashuvchan bo'lib, o'z kapitali va likvidligini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday yondashuv banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga, foiz risklari ta'sirini minimallashtirishga va kreditlash siyosatini iqtisodiyotning real sektori ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etishga xizmat qiladi (3-jadval).

3-jadval. O'zbekiston tijorat banklari tomonidan 2022–2024 yillarda tadbirkorlik faoliyati uchun ajratilgan kreditlar (tarmoqlar kesimida, mlrd so'm) [11]

T/r	Ko'rsatkichlar	2022	2023	2024
Jami ajratilgan kreditlar:		69770,3	73009,4	92424,8
1.	Sanoat	20312,1	19423,4	23590,0
2.	Qishloq xo'jaligi	6313,2	7879,4	14557,5
3.	Qurilish	6944,2	6439,6	7010,3
4.	Savdo va umumiy ovqatlanish	17159,9	18905,2	30636,7
5.	Transport va kommunikasiya	8943,0	6465,5	4600,8
6.	Aholiga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun	9094,4	9495,2	6346,5
7.	Boshqalar	1003,6	4401,2	5683,1

Umuman olganda, tijorat banklari operasion daromadining asosiy manbaini marja — ya'ni depozit va kredit foizlari o'rtasidagi farq — tashkil etganligi bois, ular uchun boshqa bank risklariga nisbatan foiz riskini boshqarish amaliyotini muntazam ravishda takomillashtirib borish zarurati mavjud. Bugungi kunda mamlakatda tijorat banklarining salmoqli qismi davlat tasarrufida faoliyat yuritayotgani, shuningdek xususiy va xorijiy banklarning mahalliy bozor uchun nisbatan yangi ishtirokchilar sifatida shakllanib borayotgani sababli foiz riskini boshqarish amaliyoti asosan Markaziy bank tomonidan tartibga solinmoqda va qo'llab-quvvatlanmoqda.

Shu bilan birga, O'zbekistonda davlat ulushi mavjud tijorat banklarini bosqichma–bosqich xususiyashtirish hamda banklar o'rtasida sog'lom raqobatni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilayotgani, kelgusida tijorat banklarining foiz riskini boshqarish bo'yicha mustaqil, innovatsion va bozor talablariga mos strategiyalarni ishlab chiqishlari hamda samarali amaliyotlarni shakllantirishlari uchun keng imkoniyat yaratadi. Bunday yondashuv tijorat banklarining foiz riski bilan bog'liq tavakkalchiliklarni minimallashtirish, moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va raqobatdoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyoti borasida sezilarli ijobiy natijalar qo'lga kiritilayotganiga qaramay, ushbu amaliyotning jadal rivojlanayotgan xalqaro va mahalliy bozor talablariga moslashuvchanligini oshirish bugungi kundagi eng muhim vazifalardan biri bo'lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va foiz riskini samarali boshqarish darajasini yanada oshirish maqsadida bir qator ilmiy–amaliy takliflarni ilgari surish mumkin.

Avvalo, davlat tasarrufidagi tijorat banklarining aksiyalarini fond birjasi orqali ommaviy joylashtirish va ularning muvaffaqiyatli IPO jarayonlarini amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Bu jarayon banklar kapitalining o'sishi, fond bozorida faolligining ortishi hamda foiz riskiga qarshi barqarorlikning oshirilishiga xizmat qiladi. Buning uchun korporativ boshqaruv tizimini fond bozori va xorijiy investorlar talablariga mos ravishda yaxshilash, shuningdek banklarning aksiyalarning bir qismini xodimlarga berish mexanizmini sifat jihatdan takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, Markaziy bankning 2023-yil 7-martdagi 4/11-son qarori⁵da belgilangan zamonaviy risklarni boshqarish talablari doirasida tijorat banklari foiz riskini boshqarish tizimini amaliy jihatdan chuqur rivojlantirishlari talab etiladi. Bu borada foiz riskiga oid moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan maxsus o'quv dasturlarini yaratish, risklarni boshqarish jarayonida ishtirok etadigan xodimlar uchun kompleks fikrlash⁶ ko'nikmalarini rivojlantirish va ichki boshqaruv samaradorligini oshirish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, mamlakatda foiz riskini boshqarish bo'yicha konsalting xizmatlarini ko'rsatadigan kompaniyalar faoliyatini qo'llab–quvvatlash zarur. Bunday kompaniyalar tijorat banklarining foiz riskiga duchor bo'lish darajasini baholash, foiz stavkalari bo'yicha bozor tendensiyalarini sharhlash hamda kredit, depozit va xedjerlash mahsulotlari asosida kompleks yechimlar taklif etish orqali banklarning risk boshqaruv tizimiga samarali yordam ko'rsatishi mumkin.

Kredit portfelini diversifikatsiya qilish jarayonini rivojlantirish ham foiz riskini kamaytirishda muhim o'rin tutadi. Bu borada tijorat banklari mijozlarning ehtiyojlari va bozor talablarini muntazam o'rganib borishi, kredit portfeli diversifikatsiyasiga doir ekspert fikrlari muhokama qilinadigan xalqaro va mahalliy onlayn platformalarda faol ishtirok etishi, shuningdek bank aktivlari holatini doimiy monitoring qilish tizimini kuchaytirishi maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, tijorat banklarida foiz riskini boshqarish amaliyotini yanada rivojlantirish zamonaviy bilim va ilg'or texnologiyalarni talab etadi. Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida amalga oshirilgan tahlillar hamda ishlab chiqilgan ilmiy–amaliy tavsiyalar kelgusida foiz riskini samarali boshqarish bo'yicha olib boriladigan izlanishlarga munosib hissa qo'shishga ishonamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2020-yil 12-may, PF–5992-son. <https://lex.uz/ru/docs/-4811025>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston–2030 strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF–158-son. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
3. John Stephens. Interest Rate Risk Management in Today's Economy (online). Workiva. Available from: <https://www.workiva.com/blog/interest-rate-risk-management-in-banks> (Published: November 29, 2023).
4. Самойлов Н. А. Инструменты управления процентными рисками // Журнал Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. 2020, №1 (43). Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный экономический университет. S. 29-33.
5. Hamroev Sh. Bank risklarini oldini olish va minimallashtirish masalalari // Science and Education Scientific Journal. May 2023. Volume 4, Issue 5. Tashkent, 2023. Pages 1363–1372.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining "Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori. 2023-yil 7-mart, 4/11-son. <https://lex.uz/ru/docs/-6436466>
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. 2021-yil 13-aprel, PF–6207-son. <https://lex.uz/docs/-5371091>

⁵ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2023-yil 7-martdagi 4/11-son qaroriga <https://lex.uz/ru/docs/-6436466>

⁶ Kompleks fikrlash deganda jamoaviy ishlash natijasida yuzaga keladigan fikrlash tushunilib, bu foiz riskini boshqarishni rivojlantirish uchun yangidan yangi g'oyalarning kelib chiqishiga turtki bo'ladi.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kapital bozorini qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 2022-yil 17-yanvar, PQ–90-son. <https://lex.uz/uz/docs/-5825745>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2024-yil 19-aprel, PQ–162-son. <https://lex.uz/docs/6898706>
10. Политика управления банковскими рисками. Т.: АО «Национальный банк ВЕД Республики Uzbekistan», 2024. 93 с.
11. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulleteni. 2024-yil, dekabr. Т.: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2025-yil. 130 bet; O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik byulleteni. 2023-yil, dekabr. Т.: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2024-yil. 127 bet.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 12

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>